

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ У ПРИЙОМНІЙ СІМ'Ї

Олена Федорова, Єлизавета Долженко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розглядаються особливості адаптації дитини у прийомній сім'ї. Автор аналізує етапи пристосування дитини до життя в новій сім'ї, визначає можливі ускладнення, що чекають на батьків у процесі виховання прийомних дітей, а також з'ясовує причини неадекватної поведінки дитини у прийомній сім'ї.

Ключові слова:

приймна сім'я, прийомні батьки, прийомна дитина, адаптація, соціальний супровід сім'ї.

Аннотация:

Федорова Елена, Долженко Елизавета. Проблемы адаптации ребенка в приёмной семье. В статье рассматриваются особенности адаптации ребёнка в приемной семье. Автор анализирует все этапы привыкания ребенка к жизни в новой семье, определяет возможные трудности, которые ожидают родителей в процессе воспитания приёмных детей, а также выясняет причины неадекватного поведения ребёнка в приемной семье.

Ключевые слова:

приёмная семья, приёмные родители, приёмный ребёнок, адаптация, социальное сопровождение семьи.

Resume:

Fedorova Olena, Dolzhenko Elizaveta. Problems of the child's adaptation in a foster family. The article deals with the peculiarities of the child's adaptation in a foster family. The author analyzes all the stages of the child's adjustment to the life in a new family, determines the possible difficulties which the parents may expect while bringing up the foster children and tries to find out the reasons of the child's inadequate behavior in a foster family.

Key words:

foster family, foster parents, foster child, adaptation, social support of the family.

Постановка проблеми. Актуальність теми визначається тими гострими проблемами, із якими стикаються прийомні батьки на сучасному етапі розвитку такої форми влаштування дітей-сиріт в Україні, як прийомна сім'я. Динамічний розвиток прийомних сімей у нашій державі – складний поступовий процес, що потребує відповідного науково-методичного забезпечення.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Істотне значення для з'ясування сутності психологічної готовності до реалізації окресленої форми опіки мають праці М. Дяченко, Л. Кандибовича, В. Моляко. Вагомий внесок у розвиток цієї проблеми своїми дослідженнями зробила український науковець Г. Бевз, розробки якої допомагають фахівцям соціальної сфери, а також прийомним батькам у формуванні сприятливого емоційно-психологічного клімату для розвитку дитини у прийомних сім'ях. Основні педагогічні рекомендації щодо виховання дітей в умовах прийомної сім'ї містяться й у роботах А. Капської, Н. Комарова, Л. Волинець. Але, незважаючи на достатню кількість наукових праць у цій царині, необхідним є подальше вдосконалення технології створення прийомних сімей: від процесу пошуку потенційних прийомних батьків до прийняття рішення про передачу дитини на виховання.

Формулювання цілей статті. Мета нашого дослідження полягає у вивченні різних проблем, із якими стикаються прийомні батьки у процесі виховання дітей. Недостатня увага з боку

прийомних батьків є загрозою для сприятливого процесу адаптації дитини в першій період. Об'єктом нашого дослідження є процес адаптації дитини в умовах прийомної сім'ї. Предметом – збереження психічного та фізичного здоров'я дитини в період її адаптації у прийомній сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Приймна дитина та її нові батьки, потрапляючи у змінні умови, як правило, перебувають у стані адаптації – процесі звикання до нових умов і обставин. Ймовірно, що стан дитини буде розгублений, близький до шокового. Його тривалість залежить від особливостей психотипу дитини або особливостей його нервової системи. Можливо, дитина захоче сховатися в затишний куточок і звідти оглянути незнайоме місце, а можливо, навпаки, – почне виявляти активність, метушитися. Варіанти поведінки можуть бути різними: від прагнення втекти й повернутися на колишнє місце до остовпіння. Коли шоковий стан мине, прийомна дитина, напевно, почне озиратися довкола, помічати, що і хто знаходиться поруч із нею, і спробує освоїтися в новому місці. Дитину зацікавлять навколишні предмети й речі, які вона почне чіпати, досліджувати їх, діяти залежно від ситуації, що складається. Адаптація в новій родині процес двосторонній, звикати один до одного доводиться і дитині, що опинилася в новій обстановці, і дорослим – до змінених умов [1, с. 41].

Адаптація у дітей відбувається по-різному й багато в чому залежить від віку дитини й від рис

її характеру. Значну роль у цьому процесі відіграє досвід минулого життя: якщо дитина до всиновлення жила в сім'ї, то вона буде інакше реагувати, ніж дитина, яка своє невелике життя прожила в дитячому будинку. Можливо, дитина, яка до цього вже жила в сім'ї, буде перебувати в піднесеному, збудженому стані й прагнути все подивитися, помацати, а якщо хтось є поруч, то попросить показати те, що є навколо, розповісти про нього. При цьому слід знати й пам'ятати, що під впливом нових вражень дитина може стати занадто збудженою, у неї з'явиться бажання попустувати. І навпаки, хтось у новій обстановці злякається, почне притискатися до дорослого, намагаючись ніби сховатися (уберегтися) від бурхливого потоку вражень. Також, можливо, що хтось тільки поглядом оцінить предмети і речі, побоюючись навіть доторкнутися до них, а отримавши з рук дорослого якусь одну річ, притисне її до себе або сховає в затишне місце, щоб не загубити.

Щоб допомогти дитині адаптуватися, потрібно зробити так, аби її нічого не злякало, не спричинило негативних емоцій. Це може бути і незвичний запах у квартирі, і домашня тварина, до якого ви звикли, а дитина ніколи її не бачила, дитина може навіть злякатися ліфта й відмовитися піднятися на ньому тощо [4, с. 32].

Найімовірніше, реакція на членів сім'ї у дитини буде різна, наприклад, вона не буде нікому надавати перевагу й почне однаково ставитися як до тата, так і до мами. Але найчастіше дитина спочатку віддає перевагу комусь одному: одні – матусі, інші – татусеві, а дехто потягнеться до бабусі. Дорослому буває важко зрозуміти, чому саме так чинить дитина, а дитина не може пояснити свої почуття. Можливо, їй сподобалися зовнішні ознаки (усмішка, очі, зачіска, одяг) або жінка своїм виглядом нагадала нянечку з дитячого будинку. Чиясь увага зупиниться на чоловікові, тому що йому в дитячому будинку бракувало чоловічої турботи, і такою перевагою дитина заповнює дефіцит, що утворився у неї змалечку. А комусь за час перебування в установі жінки стали звичнішими й ближчими, ніж чоловіки, яких вони лякаються [3, с. 79].

Незважаючи на ці відмінності, у поведінці дітей можна виявити загальні закономірності. Так, не залишаються постійними поведінка й самопочуття дитини, воно змінюється залежно від освоєння дитини в новій обстановці. Психологи зазначають, що процес адаптації

дитини до нових умов має декілька стадій. Першу стадію можна назвати «Знайомство», або «Медовий місяць». У цей період виявляється випереджувальна прихильність один до одного. Батькам хочеться обігріти дитину, віддати їй усю накопичену любов. Дитина відчуває задоволення від свого нового становища, вона готова до життя в сім'ї і з радістю виконує все, про що просять дорослі. Багато дітей одразу ж починають називати дорослих татом і мамою. Але це зовсім не означає, що вони вже полюбили їх – вони тільки до цього прагнуть.

У цей період дитина може виявляти водночас радість і тривогу. Вона стає метушливою, непосидючою, не може довго зосередитися на чомусь одному, за все береться. Прийомні батьки повинні враховувати, що поряд із дитиною в цей період з'являється багато нових людей, яких вона не в змозі запам'ятати. Не варто дивуватися, що дитина іноді може забувати, де тато, а де мама, не може одразу сказати, як батьків звати, може плутати імена. Це зовсім не свідчить про погану дитячу пам'ять або недостатність розуму. Таке відбувається тому, що мозок дитини поки не в силах запам'ятати та засвоїти ту велику кількість нових вражень, які дитина отримує щодня. Разом із тим, якщо дитину спеціально розпитувати про колишнє життя, вона може відмовлятися відповідати або ж говоритиме про це неохоче.

Другу стадію науковці визначають як «Повернення в минуле», або «Регресія». Перші враження вгамувалися, ейфорія минула, встановився певний порядок, починається тривалий процес звикання членів сім'ї один до одного, іншими словами, взаємна адаптація. Дитина розуміє, що це інші люди, у сім'ї свої правила. Вона не відразу може пристосуватися до нових стосунків, намагається майже беззаперечно підкорятися новим правилам. Коли ж новизна зникає, дитина робить спробу поводитися як і раніше, придивляючись, що подобається, а що не подобається оточенню. У цей період відбувається дуже болісне ламання сформованого стереотипу поведінки.

«Звикання» або «Повільне відновлення» – це вже третя стадія. Батьки можуть відзначити, що дитина якось несподівано подорослішала. Раніше її приваблювали малюки, тепер вона ігнорує їх ігри, обирає компанії, близькі за віком. Зникає напруження, дитина починає жартувати й обговорювати свої проблеми й труднощі з дорослими. Вона зникає до правил поведінки в

сім'ї й у дитячому закладі, починає поводитися також природно, як поводить дитина в кровній сім'ї. З цього часу вона бере активну участь у всіх справах родини й уже без напруження згадує про своє минуле життя. Поведінка дитини відповідає особливостям її характеру та є адекватною ситуації [2, с. 63].

Державні органи влади, делеговані відділами державних адміністрацій у справах сім'ї та молоді, беруть на себе функцію контролю за опікою дітей у прийомних сім'ях, а також функції створення, підтримки та контролю належного рівня опіки у прийомних сім'ях.

Сумлінний нагляд соціальних служб за функціонуванням прийомної сім'ї має гарантувати прийомним дітям виховання в нормальних умовах та їх безпеку. Соціальні працівники мають знати про здібності, сильні та слабкі сторони прийомних батьків, що уможливорює надання належної підтримки, особливо у складних обставинах. Такі регулярні цілеспрямовані зустрічі допомагають розвивати робочі відносини, гарантують, що соціальний працівник може запропонувати необхідну допомогу.

Окрім того, усі органи опіки та піклування несуть відповідальність за узгодженість і вчасність проведення нагляду та прийняття відповідних рішень за його наслідками.

Основними завданнями соціально-педагогічного супроводу щодо прийомної сім'ї та розвитку дитини в ній є:

- спостереження за виконанням прийомними батьками плану соціального супроводу прийомної дитини та дотримання ними умов угоди;
- щорічна оцінка розвитку прийомної дитини;
- щорічна оцінка ефективності функціонування прийомної сім'ї;
- аналіз сімейного клімату та виконання прийомними батьками функції опіки.

Отже, робота соціальних працівників із сім'єю має ґрунтуватися на паритетних умовах: батьки мають чітко виконувати обов'язки, які беруть на себе, приймаючи на виховання дітей, і не перекладати ці обов'язки на соціальних працівників.

Спільна та зацікавлена співпраця спеціалістів і батьків повинна базуватися на двосторонній домовленості щодо виконання певних зобов'язань, що становить сутність соціального супроводу таких сімей.

На сьогодні є такі форми роботи соціального працівника із супроводу прийомної сім'ї:

- відвідування прийомної сім'ї;
- підтримання телефонних контактів;
- представництво інтересів прийомних сімей;
- посередництво у подоланні суперечностей ;
- щорічний аналіз ефективності функціонування прийомних сімей;
- надання матеріальної та інших видів допомоги (при потребі) [5, с. 32].

Висновки. Розглянувши особливості адаптації дитини у прийомній сім'ї, ми дійшли певних висновків. Зокрема адаптація дитини до нової сім'ї характеризується такими трьома етапами, як: «Знайомство», або «Медовий місяць», «Повернення в минуле», або «Регресія», «Звикання» або «Повільне відновлення». На кожному з названих етапів можливі ускладнення у процесі виховання прийомних дітей, а саме: неадекватна поведінка дитини в прийомній сім'ї, що виражається у збудженні дитини, відчутті нею одночасно радості й тривоги в момент входження до нової сім'ї; проблеми у пристосуванні до нових умов життя, болісне ламання сформованого раніше стереотипу поведінки тощо.

На наше переконання, кожній дитині потрібно надати можливість повністю реалізувати свій потенціал, забезпечити максимально можливий рівень її фізичного та психічного здоров'я, доступ до здобуття якісної освіти; створити для неї безпечне життя та захист, викликати позитивні емоційні переживання, відчуття того, що її люблять та цінують, виробити звичку доглядати за собою й розв'язувати повсякденні проблеми, сформувані позитивне уявлення про себе саму, самоідентичність, розвивати навички міжособистісного спілкування й упевненості в різних ситуаціях суспільної взаємодії. Усе це, а також задоволення основних потреб дитини, стимулювання її подальшого розвитку, створення стабільної атмосфери здатна забезпечити тільки сім'я. Але якщо дитина немає можливості проживати з рідними батьками, то найкращою альтернативою в такому разі стає усиновлення, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу.

Система державної опіки в Україні створювалася ще за часів старого політичного режиму й базувалася на ідеї колективного

виховання дітей. Відповідно Україна успадкувала систему інтернатних закладів, де діти позбавлені індивідуальної опіки. Разом із тим, прийомна сім'я, як форма державного виховання, має в Україні глибокі традиції, що частково були перервані в період повної інституціоналізації. Час повернутися до історичних

витоків, трансформувати наявну систему опіки та піклування, замінити колективні форми виховання сімейними.

Перспективу подальшої роботи в цьому напрямі вбачаємо в розробці та впровадженні тренінгової програми для потенційних батьків і вихованців дитячих будинків і притулків.

Список використаних джерел

1. Бевз Г.М. Наша сім'я (методичні рекомендації прийомним батькам) / Бевз Г.М., Комарова Н.М., Волинець Л.С., Зайцева З.Г. та ін. – К.: Укр. ін-т. соц. досліджень, 2007. – 80 с.
2. Бевз Г.М. Прийомна сім'я: методика створення соціального супроводу / Г.М. Бевз, І.В. Пеша. – К.: Укр. ін-т. соц. досліджень, 2007. – 101 с.
3. Бевз Г.М. Соціальне становлення дитини у прийомній сім'ї: соціальний супровід / Бевз Г.М., Волинець Л.С., Капська А.Й., Комарова Н.М. та ін. – К.: Укр. ін-т. соц. досліджень, 2006. – 127 с.
4. Бевз Г.М. Установки емоційно депривованих дітей / Г.М. Бевз, С. Кухаренко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. – К.: 2009. — С. 52.
5. Василькова Ю.В. Социальная педагогика: курс лекций: учеб. пособие для вузов / Ю.В. Василькова. – М.: Академия, 2008. – 440 с.

Рецензент: Максимов О.С. – д.пед.н., професор

Відомості про авторів:

**Федорова Олена Василівна,
Долженко Єлизавета Юрївна**

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i11.772

Надійшла до редакції: 18.11.2013 р.

Прийнята до друку: 24.12.2013 р.

References

1. Bevz G. M. (2007). *Our family (guide lines for foster parents)*. Kyiv: Ukrainian Institute for Sociology Research. [in Ukrainian].
2. Bevz G. M. (2007). *Foster family: methods of social support creation*. Kyiv: Ukrainian Institute for Sociology Research. [in Ukrainian].
3. Bevz G. M. (2006). *Social formation of the child in a foster family: social support*. Kyiv: Ukrainian Institute for Sociology Research. [in Ukrainian].
4. Bevz G. M. (2009). *Attitudes of emotionally deprived children*. Scientific notes of Ternopil' State Pedagogical University. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Vasylykova Yu. V. (2008). *Social pedagogy: lectures: Study guide for higher educational institutions*. Moscow: Akademia. [in Russian].